

ten wfak tftweru wycz wyczita,
gez przied gehu smyslem skrita :

Transliterace

ten wfak tftweru wycz wyczita,
gez przied gehu smyslem skrita:

Transkripce

ten však čtveru věc vyčítá,
jež před jeho smyslem skryta:

wyczita

3. osoba singuláru feminina přítomnosti, slovesa *vyčítati*, *vyčítaju*, *vyčítáš*, 5. třída, vzor *dělati*, 'vypočítávat, uvádět výčet; vykládat (o někom)'

sloveso vzniklo sufixací

vyčísti → *vyčítati*

slouží k odvození imperfektiva

Při sufixaci sloves hraje důležitou roli infinitivní kmenotvorný sufix. Suffixy mohou sloužit nejen k derivaci vidových podob sloves, ale také k derivaci forem vyjadřujících způsob slovesného děje („Aktionsart“).

Jelikož infinitivních kmenotvorných přípon je omezený počet (-Ø-, -a-, -nú-, -ova-, -ě-, -i-), jsou funkčně „přetížené“.

Slovesné *a*-kmeny sloužili původně výhradně k derivaci imperfektiva. Ve staré češtině se výrazně rozšiřuje repertoár sufixů derivujících imperfektiva (*nú* → *ova*: *přítáhnúti* → *přítahovati*; Ø → *ova*: *skryti* → *skryvati*; *i* → *ě*: *vrátiti* → *vracěti*; *nu* → (j)*ě*: *minúti* → *míjěti*...). Během dalšího vývoje se tento repertoár omezuje na *i* – *ova*, *n* – *ova*, *ova* – *ováva*, *a*-*va*, *n* – *áva* .

ten

podmět, anaforické zájmeno *ten* (původně demonstrativum)

Funkce

od původu ukazovací zájmeno – původně mu konkurovalo **sb*, ale to zaniklo (zůstalo to v *letos*, *dnes* apod.). Rozdíl mezi nimi byl v sémantice: **tb* se vázalo k vzdálenějším předmětům, **sb* naproti tomu k předmětům v bezprostřední blízkosti.

Forma

původní podoba **tb*

Po zániku a vokalizaci jerů se zájmenné formy nominativu maskulina **tb*, (**kb*), **sb*, **jb*, **čb* očitly ve fatální situaci: jakmile zanikl jer, neměla zájmenná forma žádný element, který by byl nositelem slabičnosti. Pouze *j* se mohlo změnit *i*, což je také doloženo ve staré češtině a v nejstarší vrstvě některých moravských dialektů.

Jinak se ovšem zájmenné formy vyvíjely čtyřmi způsoby (podle možností a okolností):

1. reduplikací: původní forma se zdvojila (zkopírovala): **jbjb* > *jej*, **tbtb* > *tet*
2. zájmenná forma byla rozšířena o sufix *-*n̄b*: **sb̄n̄b* > *sen*, **jb̄n̄b* > *jen*, **tb̄n̄b* > *ten*
3. zájmenná forma byla rozšířena o příklonku -*to*: **kb̄to* > *kto*
4. zájmenná forma byla nahrazena jiným pádem: **čb* → *čso* (původně genitiv **čbso*)

Původní formy obsahující jen konsonantický element jsou doloženy v adverbializovaných formách: *pro-č*, *za-č*, *na-č*, *pro-ň* (*pro* + *jb*), *ve-t-čas*, *leto-s*, *dne-s*

wyecz

předmět ve 4. pádu

značkové slovo (neutvořené)

tsftweru

Syntax

postavení přívlastku: v nové češtině shodný před jménem (antepozice) a neshodný za jménem (postpozice). Za jménem (v postpozici) se nachází rozvitý shodný přívlastek, jestliže je tvořen dějovým adjektivem (*chlapec sedící u stolu*).

Slovosled přívlastků má v současné češtině ustálenou polohu (danou) – jde o slovosled gramatikalizovaný. Přívlastek shodný je v moderní češtině v antepozici příznakový (motivovaný), užívá se :

1. v termínech (*prvosienka jarní*),
2. jako signál expresivity či emocionality (*chlap mizerný*),
3. v případech, kdy je vlastnost vyjádřena přívlastkem informačně nasycenější (*nechtěl jsem auto pomalé, nýbrž rychlé*)),
4. jako prostředek záměrné stylizace textu – znak vyššího stylu (*pole orná a válečná*).

I když ve staré češtině je antepozice obvyklá, postpozice jednoduchých shodných přívlastků je mnohem častější než v současné češtině.

Mohou za to zřejmě různé faktory:

1. Slovnědruhov \acute{a} příslušnost nebo funkce: např. v některých památkách je (podobně jako ve staroslověnštině či v latině) běžná postpozice přívlastňovacích zájmen.
2. Styl, většina nejstarších souvislých památek češtiny patří do oblasti uměleckých textů, a tak by postpozice mohla být stylovým prostředkem (umožnila odlišit jazyk uměleckého díla od běžně mluveného jazyka).
3. Vliv latiny = v latině je mnohem běžnější (řídí se gramatickými či informačními pravidly).
4. Dědictví starších vývojových fází; je pravděpodobné, že v indoevropském dávnověku byla typická slovosledné schéma nominální skupiny *jméno – přívlastek*.
5. gramatický status atributu – např. posesiva tendovala v postpozici (v polštině je antepozice – postpozice podle charakteru adjektiva: **kvalifikující × relační ?**)

Slovtvorba

jde o druhovou číslovku, ty jsou derivovány sufixem *-erý*
v tomto případě jde o starou podobu, která je odvozena z modifikovaného základu rozdílného od základní číslovky *čtyři*

čtyři – čtverý

vřak

částice, která se užívá v odporovacím souvětí

vř-

-ak(o)

totalizující kořen

způsobový sufix

vřak původně zájmeno ve významu ‚vřelijaký‘, později příslovce ve významu ‚vřelijak‘, později částice ve významu ‚každopádně‘, následně ‚vřdyt‘ (živé v moravských dialektech v podobě *řak*). Spojkou se stává až v 19. stol. (projevem této funkční změny je její definitivní ustálení v nepřízvučné pozici). Do této funkce se dostává z přípustkových souvětí, kde je korelativní se spojkou *ačkoli – vřak*.

gez przied geho řmyslem řkrita

vedlejší věta přívlastková

vznik *jeř* + vývoj relativních vět
viz výše (*Jenř*)

ſkryta

přísudek, ale jaký?

je skrytá

jmenný se sponou, tj. kombinace sponového slovesa a dějového adjektiva s významem vlastnosti plynoucí ze zasažení dějem – rezultativní konstrukce

byla skryta

slovesný, tj. kombinace auxiliáru a *t*-ového participia (opisný tvar slovesný)

Ve verši **je elidována** část větné struktury: určitý slovesný tvar (v nové češtině není v tomto případě možné). Vynechání určitého slovesa *být* bylo umožněno kontextem a situací.

Elipsu nutno odlišit od takových jednotek, které ve své struktuře neobsahují určitý slovesný: těm se říká větné ekvivalenty. Syntaktikové se liší v tom, co všechno mezi takové případy řadit; většina se shoduje, že mezi ně patří vokativy a odpověďové částice:

Petře!

Kreténe!

Ano.

Ne.

Častá elipsa souvisela se spontánním charakterem komunikace, s její situačností (situací *hic et nunc*, face-to-face). Navíc v mluvené komunikaci je syntaktická stavba velmi rozvolněná, obsahuje různé polovětné celky mající status téměř samostatných vět.

Stará čeština mnohem více tíhla k systémovým elizím určitého slovesného tvaru: např. bylo časté vynechávání určitých forem slovesa *být*:

Div, člověče, kak se trudiš! Alx ,Je podivuhodné /zvláštní, jak se trápíš‘

Mezi typické případy vět s nulovou formou spony patřily:

1. *Div, že se nezabil*
2. *O tom psáno na jiných místech*
3. *Strach mě za krále, Blaze mýma očima ,mít‘*
4. *Aj viery muže statečného ,hledme‘*
5. *Juž čas mě všucku vypiti*

Postupně takový užití nulových forem sponového *být* ustoupilo. V takových případech pak proběhla gramatikalizace *div* (substantivum, záznak) → *div* (částice s obrácenou polaritou kladu a záporu ,téměř‘, ,skoro‘).

Dlouho se uchovala elipsa ve spojení s pasivním participiem, ještě v 19. století můžeme ve vysokém stylu číst (její obliba vysvětlovány vlivem polštiny a ruštiny):

O tom dříve mluveno.

gez

podmět vyjádřený relativním zájmenem – to je koreferenční s nominální skupinou *čtverú věc*.

przied geho smyslem

objekt

před

předložka, která se skládá ze dvou částí

<i>*per-</i>	<i>*-dъ</i>
předložka ve významu ‚pronikat skrze‘ (dochováno v <i>přes</i>) nebo "směřovat k cíli"	má význam umístění v prostoru, a to vzhledem k jistému referenčnímu bodu v tomto prostoru se nacházejícím buď vzniklo z předložky <i>*do</i> nebo z kořene <i>*dhe-</i>

Podobnou strukturu mají předložky: *na-d*, *po-d*

Předložka *před* má dvě pádové reky, v obou má význam místní ‚ante, vor‘:

a. **akuzativní**, má směrový význam

b. **instrumentálové**, má polohový význam, v akuzativní reky má také význam časový: *před časem*, v instrumentálu získávalo funkci příslovečného určení příčiny (*pastýř před stádem srší – přejato z Kopečného*), z něhož se pak vyvinula objektová funkce (= stimul).

U předložek (podobně jako u předpon) dochází k zpravidla k postupnému vývoji od konkrétních (lokálních a temporálních významů) přes významy obecnější (kauzální a způsobové) až k objektovým funkcím. Lze si představit i zde:

- místo *ležel před stolem*
- čas *vrátil se před rokem*
- způsob *přísahám přede všemi*
- objekt *hájit se přede všemi*

Ve starší době kolísalo pojetí statické a lokální:

chléb před nimi položil × *chléb před ně položil*

/myslem

deverbativní substantivum – dějové substantivum (podle NESČ)

<i>smysliti</i>	→	<i>smysl-Ø</i>
„zamýšlet, přemýšlet, smýšlet, mít rozum“; dok. „vymyslet, pomyslet; uvážít, rozvážít“		„mysl, myšlení, rozum; důvtip; úmysl; smysl, význam, obsah; myšlenka, mínění, pochopení“

Derivace formantem *-Ø* (dříve **-ь*) – velmi starý způsob tvoření, ve staré češtině jen od *Ø-*, *i-* a *n-*kmenů (*porod-i-ti* → *porod-Ø*, *natisk-nú-ti* → *nátisk-Ø*; ve střední češtině hlavně od *i-* a *n-*kmenů; v nové češtině stále produktivní; od *n-*, *ě-*, *i-*, *a-*kmenů. Používá se pro tvoření nepersonálních jmen denotujících některý z argumentů/participantů/komplementů slovesa, od kterého je substantivum utvořeno:

- jména prostředků činnosti *brús-i-ti* → *brus-Ø*,
- jména výsledků činnosti *uraz-i-ti* → *úraz-Ø*,
- jména míst *brod-i-ti* → *brod-Ø*.